

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ

Η συνάντηση τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν ἄνθρωπο κάθε ἐποχῆς προϋποθέτει ἀμοιβαῖες ἐξόδους.

Γιά τήν Ἐκκλησία ἡ ἐξόδος, ἡ ὁποία λέγεται «κένωση», γίνεται στήν προοπτική τῆς ἀγάπης γιά τόν ἄνθρωπο, τῆς κλήσης του στήν ὁδό τῆς Βασιλείας καί στήν πρότασή της νά οικειωθεῖ ὁ κάθε ἄνθρωπος τήν σωτηρία, διπλαδί τήν υπέρβαση τοῦ θανάτου ὄχι μόνο ὡς πρός τό σωματικό, τό σαρκικό ντύσιμο τῆς ὑπαρξης, ἀλλά καί ὡς πρός τό πνευματικό, τήν ἐπιλογή διπλαδί ἡ ψυχή νά διψᾷ τήν ἐπιστροφή στόν Δημιουργό της, τήν κοινωνία μαζί Του στήν αἰωνιότητα. Αὐτή ἡ πορεία ἔχει ὡς τέλος της τήν ἐσχατολογία καί τοῦ σώματος. Ὅταν διπλαδί ἔρθει ἡ ὥρα τῆς ἀνάστασης τῶν νεκρῶν, ἡ ψυχή διά τοῦ προστάγματος τοῦ Θεοῦ, θά ἐπαναπροσλάβει τό σῶμα της καί ὁ ὅλος ἄνθρωπος θά ζήσει «ἄφθαρτος καί ἀθάνατος» (Α΄ Κορ. 15, 16).

Γιά τήν Ἐκκλησία ἡ «κένωση» εἶναι ἀδιάκριτη ὡς πρός τόν κάθε ἄνθρωπο. Ἡ ἀγάπη κινεῖται στήν πανανθρώπινη προοπτική. Εἶναι αὐτό τό «μαθητεύσατε πάντα τα ἔθνη» (Ματθ. 28, 19) πού δέν ἐπιτρέπει διαχωρισμούς. Γι' αὐτό καί ἡ λειτουργική προσευχή εἶναι «ὑπέρ τῆς οἰκουμένης» (Θεῖα Λειτουργία Μεγάλου Βασιλείου). Γι' αὐτό καί δέν δικαιολογεῖται ἕνα αἶσθημα αὐτάρκειας καί περιχαράκωσης «στά ἴδια». Αὐτό ἀκυρώνει τήν «κένωση». Τήν ἀγάπην. Τόν λόγο γιά τόν ὁποῖο ὁ Θεός ἔγινε ἄνθρωπος. Τό ἐρώτημα βεβαίως εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἐξόδου. Κι ἐδῶ βεβαίως ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου παραμένει συγκλονιστικός: «τοῖς πᾶσι γέγονα τά πάντα, ἵνα πάντως τινάς σώσω» (Α΄ Κορ. 9, 23). Μοναδική προϋπόθεση νά εἴμαστε «ἐννομοι Χριστῶ» (Α΄ Κορ. 9, 21). Αὐτό σημαίνει τό δέσιμο στόν νόμο τοῦ Χριστοῦ, στό Εὐαγγέλιο. Ὅ,τι δέν ἀντίκειται στό Εὐαγγέλιο, ὅπως αὐτό ἐρμηνεύεται καί βιώνεται στήν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας,

ἀποτελεί τρόπο ἐξόδου καί κενώσεως. Μπορεῖ κάποτε νά ξενίξει. Ἔχει νά κάνει ὅμως καί μέ τήν χαρισματικότητα τῶν πιστῶν. Ἰδιαίτερός ὅσων ἔχουν ἐπιλέξει νά ἀκολουθήσει τήν καθαρῶ ἀποστολική ὁδό, ὅπως εἶναι οἱ ἐπίσκοποι, οἱ ἱερεῖς, οἱ μοναχοί καί οἱ μοναχές.

Ὅμως ἡ ἐξοδος ἔχει νά κάνει καί μέ τόν ἄνθρωπο. Καί ἐκεῖνος καλεῖται νά ἐξέλθει ὄχι μόνο ἀπό τό σαρκικό φρόνημα, ἀλλά καί ἀπό κάθε βεβαιότητα ὅτι κατέχει αὐτόνομα τήν ἀλήθεια. Ὅτι ἡ γνώση του, ἡ πρόοδος του, ὁ τρόπος ζωῆς του γεννοῦν τήν αὐτάρκεια ὡς πρὸς τόν Θεό καί τήν Ἐκκλησία. Ὅτι δέν ἔχει ἀνάγκη τήν Ἐκκλησία οὔτε τόν πλησίον του στήν Ἐκκλησία. Ταυτόχρονα, ἡ ἐξοδος γιά τόν ἄνθρωπο προϋποθέτει ἐπίγνωση τῆς ἁμαρτωλότητάς του. Ἀποδοχή τῆς κλήσης τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς νά μετανοήσουν (Ματθ. 9, 13) καί ἔνταξη τοῦ ἑαυτοῦ στήν κατηγορία αὐτή. Μόνο ἔτσι ὁ ἄνθρωπος θά μπορέσει νά βιώσει τό μήνυμα τῆς ἀγάπης. Χρειαζόμαστε τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ὅταν ἔχω ἐπίγνωση ὅτι δέν μπορῶ νά σωθῶ ἀφ' ἑαυτοῦ μου. Ὅτι ἡ ἁμαρτία σπίνει «μεσότοιχον» (Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ των Χριστουγέννων) ἀνάμεσα στήν ζωή καί τόν θάνατο καί ἐγώ εἶμαι στήν πλευρά τοῦ θανάτου. Διότι ὅ,τι δέν ἔχει τόν Θεό ὡς προτεραιότητα καί ὡς ἀφετηρία φωτισμοῦ του προορίζεται νά πεθάνει. Ἀκόμη κι ἂν φαίνεται παντοδύναμο. Τό παράδειγμα τῶν πολιτισμῶν πού γίνονται ἀρχαιολογία εἶναι ξεκάθαρο.

Τό ἐρώτημα τῆς ἐξόδου μεταφέρεται καί στό σήμερον. Πῶς μπορεῖ νά ἐνταχθεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος στήν σύγχρονη Ἐκκλησία; Πῶς μπορεῖ νά ἔχει ἐμπειρία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος; Ποιά εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ποιμένων καί τῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας;

Πρὶν προσπαθήσουμε νά δώσουμε κάποιες ἀπαντήσεις, θά ἦταν καλό νά βλέπαμε τήν σημασία τῆς ἔννοιας «σύγχρονο». Κι αὐτό διότι γιά τήν Ἐκκλησία ὅ,τι ἔχει νά κάνει μέ τόν χρόνο ἐμπεριέχει ἐντός του τήν ματαιότητα καί τήν φθορά. Ἡ Ἐκκλησία δέν μπορεῖ νά εἶναι σύγχρονη, ὅπως δέν μπορεῖ νά εἶναι παρελθοντική, οὔτε καί ἐσχατολογική. Εἶναι ὅλα αὐτά μαζί καί, ταυτόχρονα, ἡ ὑπέρβασή τους. Γιά τήν Ἐκκλησία ἰσχύει τό «Ἰησοῦς Χριστός χθές καί σήμερον ὁ αὐτός καί εἰς τοὺς αἰῶνας» (Εβρ. 13, 8). Ἰσχύει ἡ λειτουργική ἐμπειρία τοῦ «εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πάντοτε, νῦν καί ἀεὶ καί εἰς τοὺς αἰῶνας». Ἐπομένως, ὅσον ἀφορᾷ στό ἦθος τῆς Ἐκκλησίας, τήν ἐμπειρία τοῦ Χριστοῦ καί τήν φανέρωση αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας στόν κόσμον, μέσῳ τῶν ἀνθρώπων καί τοῦ πολιτισμοῦ, μιλοῦμε γιά τήν ὑπέρβαση τοῦ χρόνου. Ἡ παράδοσή μας ἔχει διαμορφώσει φόρμες, τελετουργικά, τυπικά, τά ὁποῖα διακρατοῦν στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος. Αὐτό

ὅμως δέν σημαίνει ὅτι ἔχουν χάσει τὴν αὐθεντικότητά τους στό παρόν, οὔτε ὅτι στό μέλλον πρέπει νά τά ἀλλάξουμε, γιά νά προσαρμοστοῦν στήν γλῶσσα καί τίς ἀνάγκες κάθε ἐποχῆς. Δέν εἶναι ὁ χρόνος πού γεννᾷ τὴν ἀνάγκη γιά ἀλλαγὴ, διότι τό μήνυμα παραμένει σταθερό. Ἀναστάσιμο. Διαχρονικό καί ὑπερχρονικό. Ἀναφέρεται στήν βαθύτερη ὑπαρξιακὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιά ζωὴ αἰώνιο. Γιά ἄφεση ἁμαρτιῶν. Γιά κοινωνία μέ τόν Θεό καί τόν συνάνθρωπο. Γιά παρηγοριά στά δεινά τοῦ χρόνου.

Γιά τόν κόσμο ἡ ἔννοια τοῦ σύγχρονου συνδέεται μέ τὴν παροδικότητα. Μέ τὴν προσαρμογὴ. Μέ τὴν οἰκείωση τοῦ περιεχομένου, τῶν ἀξιῶν, τῶν τρόπων τοῦ πολιτισμοῦ τόσο ὅσον ἀφορᾷ στήν ἐξωτερικὴ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου ὅσο καί σέ ὅ,τι ἀφορᾷ στίς προτεραιότητές του. Ὁ πολιτισμὸς ἔχει ἀναγάγει τόν «ἐκσυγχρονισμό» σέ ἀπαραίτητη ἀξία. Καί ὁμνυεὶ στήν ἀξία τῆς ἀλλαγῆς. Σκοπὸς τῆς νά παραμείνει ὁ ἀνθρώπος ἐνταγμένος σέ κοινότητες οἱ ὁποῖες δέν θὰ πορεύονται ἀπλῶς στό σήμερα, ἀλλὰ θὰ ζοῦνε τό σήμερα. Ὁ «ἐκσυγχρονισμός» δίνει στόν ἀνθρώπο τὴν αἴσθησι ὅτι ἡ ἀνάγκη γιά ταυτότητα ἀκολουθεῖ τό ὄραμα τῆς εὐτυχίας πού οἱ καιροὶ μας καί προτείνουν καί ὑλοποιοῦν. Ὁ «ἐκσυγχρονισμός» προβάλλεται ὡς ἡ πανάκεια τῆς ἀλήθειας. Ὅχι τῆς διαχρονικῆς, ἀλλὰ τοῦ σήμερα. Τοῦ «ἐδῶ καί τώρα». Αὐτοῦ πού ἔχει ἀνάγκη ὁ ἀνθρώπος γιά νά μὴν αἰσθάνεται ἀπομονωμένος ἀπὸ τόν κόσμο στόν ὁποῖο κλήθηκε νά ζεῖ.

Γιά τόν κόσμο ἡ παροδικότητα δέν συζητιέται. Θεοποιεῖται. Εὐχές του εἶναι: «νά περνᾷς καλά», «νά ἔχεις ὅποιον θέλεις καί ὅ,τι θέλεις», «ζῆσε τὴν ζωὴ καί ἄσε τό μετά». Ἐπόμενο εἶναι ἡ θρησκευτικότητα νά ἀντιμετωπίζεται ὡς στοιχεῖο τοῦ παρελθόντος, τό ὁποῖο ἢ θὰ προσαρμοστεῖ στίς σύγχρονες ἀξίες (σήμερα ἡ ὑπέρβαση τῆς ξενοφοβίας καί τοῦ ρατσισμοῦ, ἡ συμβολὴ στήν ἀντιμετώπιση προβλημάτων φτώχειας καί περιθωριοποίησης, ἡ οἰκολογία) ἢ θεωρεῖται καταδικασμένο νά περιθωριοποιηθεῖ ἢ καί νά ἐκλείψει. Ἐπειδὴ ὅμως ἀκόμη καί ὅσοι βαπτίζονται τούς ἑαυτούς τους «ἄθεους» ἢ «ἀγνωστικιστές» καταλαβαίνουν ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι βαθιά ριζωμένη στήν ψυχὴ τῶν πολλῶν, δέν ἀρνοῦνται τό νά ἔρχονται στό προσκίνιο ρεύματα θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ. Μέ τὴν ἀντλησι τῶν τρόπων, μεθόδων, ἰδεῶν ἀπὸ διάφορες θρησκείες μπορεῖ ἢ νά ἐτοιμαστεῖ στήν πράξη καί νά βιωθεῖ μία νέα θρησκεία ἢ οἱ ὑπάρχουσες νά ὑφίστανται τέτοιες νοθεύσεις πού νά εἶναι ἀκίνδυνες ὡς πρὸς τὰ δύο μεγάλα ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τὴν θρησκευτικότητα: τὴν ἀλήθεια ὡς πρὸς τόν Θεό καί τὴν μεταθανάτια ζωὴ.

Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζει πειρασμούς πού ἔχουν νά κάνουν

μέ τήν πρόταξη τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καί στήν δική της ζωή καί διδασκαλία, ὅπως ἐπίσης καί τήν θέση της στήν ζωή τῶν ἀνθρώπων. Πῶς μπορεῖ νά διακηρύξει καί νά πλησιάσει τοὺς ἀνθρώπους γιά νά βοηθήσει νά κατανοήσουν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι «ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή» (Ιωάν. 14,6), ὅτι καί οἱ τρεῖς αὐτές ἔννοιες δέν εἶναι κατασκευάσματα τοῦ νοῦ ἢ ὠραίες ἰδέες καί φράσεις, ἀλλά πίστη καί κοινωνία μέ τό Πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου; Πῶς νά τοὺς κάνει νά κατανοήσουν ὅτι ἡ μεταθανάτια ζωή δέν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς ἢ ἡ ἀνταμοιβή της γιά τίς καλές της πράξεις, ἀλλά ἡ ἀναγνώριση τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἡ κοινωνία μέ τό φῶς καί τήν ἀγάπη πού πηγάζουν ἀπό Αὐτόν, ἡ συνάντηση μέ τοὺς Ἁγίους σέ ἕναν τρόπο πού μόνο ἡ παράδοση στήν ἐμπιστοσύνη σ' Αὐτόν μπορεῖ νά περιγράψει («ὀφθαλμός οὐκ εἶδε καί οὐς οὐκ ἤκουσε καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεός τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν» Α΄ Κορ. 2, 9); Ὅτι μεταθανάτια ζωή εἶναι ἡ προσδοκία τῆς ἀνάστασης, διά τῆς ὁποίας ὁ ἀνθρώπος θά ἐπαναπροσλάβει τό σῶμα του («ἡ εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ» Α΄ Κορ. 15, 49), ὅχι μέ τήν προοπτική τῆς χοϊκότητας, δηλαδή τῆς ἐπανένταξίς του στόν χρόνο, ἀλλά μέ τήν προοπτική της αἰωνιότητας, δηλαδή τό «πνευματικό σῶμα» (Α΄ Κορ. 15, 44); Γιά νά γίνουν αὐτά χρειάζεται νά βοηθήσει τοὺς ἀνθρώπους νά καταλάβουν ὅτι τά σύγχρονα «δόγματα» τοῦ «νά περνᾶς καλά», «νά ἔχεις ὅποιον θέλεις καί ὅ,τι θέλεις» καί τό «ζῆσε τήν ζωή καί ἄσε τό μετά», δέν δίνουν τήν εὐτυχία, ἀλλά παγιδεύουν τήν ὑπαρξη σέ μία προοπτική αὐτοθέωσης, ἀπόλαυσης τῆς ματαιότητας μᾶς ζωῆς χωρίς Θεό καί χωρίς προοπτική σωτηρίας καί αἰωνιότητας.

Ἡ προοπτική αὐτή ὡς πρός τήν διακονία τῆς Ἐκκλησίας δέν συνεπάγεται κατ' ἀνάγκην τήν προσκόλλησή της σέ ἄκαμπτα παραδοσιακά σχήματα καί στήν ἱεροποίησή τους. Εἶναι ὅμως γεγονός ὅτι ἡ παράδοση δίνει ταυτότητα. Γνωρίζουν οἱ ἄνθρωποι τί θά συναντήσουν στήν Ἐκκλησία. Γνωρίζουν τί σημαίνει λατρεία. Τί σημαίνει ἦθος, ἱερέας, πνευματική ζωή, ὁδός σωτηρίας. Καί αὐτά ὅλα ἔχουν καί τοὺς τύπους τους. Τήν γλῶσσα τους. Τήν φόρμα τους. Γι' αὐτό καί ὅποιαδήποτε κίνηση προσαρμογῆς τους στά σύγχρονα δεδομένα, στίς σύγχρονες ἀνάγκες, ὀφείλει νά γίνεται μέ σεβασμό στό τί οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν γιά τήν Ἐκκλησία. Οἱ ὅποιες ἀπόπειρες διαλόγου μέ τό σήμερον, μέ νέα σχήματα καί τρόπους, πρέπει νά ξεκινῶν ἀπό τήν παράδοση. Ἐδῶ διαδραματίζει μεγάλο ρόλο τό πρόσωπο ἢ τά πρόσωπα πού ἐπιχειροῦν αὐτόν τόν διάλογο.

Δέν εἶναι γιά ὅλους ὁ σύγχρονος τρόπος προσέγγισης. Δέν τόν θέλουν

ἄλλωστε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Τό πρόβλημα εἶναι ἡ αὐτο-αὐθεντοποίηση τῆς προσέγγισης πού κάνουν οἱ ἱερεῖς καί ὅσοι βγαίνουν μπροστά στήν ἐκκλησιαστική ζωή, εἴτε εἶναι στελέχη, εἴτε θεολόγοι, εἴτε ἄνθρωποι μέ δημόσιο λόγο (κάποτε καί διαδικτυακά). Ὁ αὐτοαυθεντοποιημένος θεωρεῖ ὅτι, ἐπειδή εἶναι χαρισματικός καί ἔχει γνώσεις, μπορεῖ νά καινοτομεῖ, ἀδιαφορῶντας γιά τόν σκανδαλισμό τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀσθενεῖς στήν πίστη.

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος περιγράφει μία χαρακτηριστική κατάσταση πολλῶν πιστῶν, ἡ ὁποία παραμένει παρόμοια καί στούς καιρούς μας. «Οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καί οὐ βρῶμα. Οὕτω γάρ ἠδύνασθε. Ἄλλ' οὔτε ἔτι νῦν δύνασθε. Ἔτι γάρ σαρκικοί ἐστέ. Ὅπου γάρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καί ἔρις καί διχοστασία, οὐχί σαρκικοί ἐστέ καί κατά ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Ὅταν γάρ λέγη τις, ἐγώ μὲν εἰμί Παύλου, ἕτερος δέ ἐγώ Ἀπολλῶ, οὐχί σαρκικοί ἐστέ;» (Α΄ Κορ. 3, 1-4).

Ὁ λόγος αὐτός περιγράφει ὄχι τόσο τούς ἀνθρώπους πού εἶναι ταπεινοί, διότι λίγα γνωρίζουν καί λίγα θέλουν ἀπό τήν πίστη, ἀλλά αὐτούς πού θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους γνωστές καί κατόχους τῆς ἀλήθειας. Ὁ αὐθεντικά πνευματικός ἄνθρωπος γνωρίζει ὅτι τό κρέας τῶν εἰδωλοθύτων δέν βλάπτει. Βλέπει τήν σχέση μέ τόν Χριστό στήν ὁδό τοῦ πνεύματος καί ὄχι στό γράμμα πού κτείνει. Ἔχει ἀγάπη ὥστε νά χαίρεται μέ τήν πρόοδο καί τά χαρίσματα τῶν ἄλλων συνδιακόνων του στήν Ἐκκλησία, ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι διαφορετικοί ἀπό αὐτόν καί ἀπευθύνονται σέ ἄλλους ἀνθρώπους. Ὁ ἀληθινά πνευματικός ἄνθρωπος ὅμως εἶναι ἔτοιμος καί νά «μὴν φάγει κρέα εἰς τόν αἰῶνα» (Α΄ Κορ. 8, 13), ἐάν αἰσθάνεται ὅτι ἐμποδίζονται οἱ ἀσθενεῖς στήν πίστη ἀδελφοί του. Καί οἱ ἀσθενεῖς τελικά εἶναι αὐτοί πού ἐγκλωβίζουν τήν παράδοση στήν ἀσθένεια του γράμματος. Αὐτοί πού εἶναι ἔτοιμοι νά καταδικάσουν τούς ἀδελφούς τους στό ὄνομα τῆς παράδοσης, ἀγνωῶντας ὅτι αὐτή διαμορφώθηκε μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἐπομένως μπορεῖ καί νά ἐπαναδιαμορφωθεῖ, ἐφόσον δέν ὑπάρχει δογματική ἀλλοίωση, ἐνώ σχεδόν ποτέ ἡ παράδοση δέν εἶναι μία.

Ὁ λόγος βέβαια τοῦ Παύλου περιγράφει καί ὅσους «ἐκσυγχρονιστές» θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους ὡς αὐθεντικούς ἐκφραστῆς τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας καί ἐπικρίνουν τούς συντηρητικούς ὡς ὀπισθοδρομικούς. Ἄγνοοῦν ἐσκεμμένα καί αὐτοί ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού ἀναπαύονται στήν συντηρητικότητα τῆς παράδοσης. Ἄλλωστε, ἡ συντηρητικότητα ἔχει νά κάνει καί μέ τήν διατήρηση τῆς ταυτότητας καί ὄχι κατ' ἀνάγκην μέ τήν προσκόλληση στό χτές. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ὁποια προσαρμογή στά νέα δεδομένα τῆς ζωῆς δέν μπορεῖ νά μὴν ξεκινᾷ ἀπό τήν παράδοση, τόν λόγο τοῦ Θεοῦ, τόν τρόπο

τῶν Συνόδων καί τῶν Πατέρων καί ὅτι τό προσωπικό χάρισμα δέν μπορεῖ νά ἀναγορευεῖται σέ αὐθεντία. Ὁ τρόπος μου εἶναι καλός γιά μένα ὅταν πηγάζει ἀπό τήν ἀγάπη καί τήν χαρισματικότητα καί συνοδεύεται ἀπό τήν ταπεινώση τοῦ νά τόν θέσω ὑπόψιν τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ τρόπος μου μπορεῖ νά εἶναι ἐξαιρετικός γιά τούς ἀνθρώπους πού ἀκολουθοῦν καί τόν συμμερίζονται. Δέν μπορεῖ ὅμως νά γίνει κανόνας γιά ὅλους τούς χριστιανούς. Ὅλοι ἐπιλέγουν, συνειδητά ἢ ἀσυνεῖδητα. Δέν ἐπιτρέπεται ὅμως σέ θέματα πού δέν ἀλλοιώνουν τό δόγμα, νά ζητοῦμε ἀποκλειστικά ὀρθοῦς τρόπους. Ἄλλιῶς, ἔρχεται ἡ ἐκκοσμίκευση.

Ἐκκοσμίκευση σημαίνει ἄρνηση τῆς ἀλήθειας στό ὄνομα τῆς πρόκλησης εὐχάριστων συναισθημάτων στους ἀνθρώπους. Ἐκκοσμίκευση εἶναι ἡ ὀπαδοποίηση ἀπό τούς ἀνθρώπους ἐπειδή φαινόμεστε καλοί καί εὐχάριστοι. Ἐκκοσμίκευση εἶναι χωρίς μέτρο οἰκονομία, ὅπως ἐπίσης καί ἡ τυπολατρική ἀκρίβεια. Καμία ἀπό τίς δύο στάσεις δέν λαμβάνει ὑπόψιν τῆς τήν αὐθεντική ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιά λύτρωση. Ἀπό τήν μία ἡ ἀμνήστειση τῶν πάντων καί ἡ αἴσθησις ὅτι «δέν πειράζει», ἀκόμη κι ἂν ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας παραβιάζεται, καί ἀπό τήν ἄλλη ὁ φαρισαϊσμός πού «καταπίνει τήν κάμηλο καί διυλίζει τόν κώνωπα», στό ὄνομα τῆς ψευτο-ἀγιότητας, τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καί τῆς σκληροκαρδίας. Ὅλα μετριάζονται ὅταν ὁ καθένας δέν ἀπολυτοποιεῖ τήν γραμμή του, ἀλλά ἀπευθύνεται στήν ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων, καί βεβαίως δέν διακηρύττει ὅτι ἡ δική του γραμμή σώζει, ἐνῶ τῶν ἄλλων, τῶν τελωνῶν, κολάζει.

Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία ἐκ τῶν πραγμάτων εἶναι σύγχρονη ὅταν στηρίζεται στό Εὐαγγέλιο. Ὁ λόγος τῆς προφανῶς καί πρέπει νά προσαρμόζεται στίς προσλαμβάνουσες παραστάσεις τῶν καιρῶν. Ἡ ἐρμηνεία του χρειάζεται νά ἀγγίζει αὐτό πού ὁ ἀνθρώπος βιώνει. Οἱ παραβολές τοῦ Χριστοῦ ἀντλοῦσαν τό περιεχόμενό τους ἀπό τήν κοινωνία τῆς τότε ἐποχῆς. Οἱ ἀνθρωποι ἦταν ἀλιεῖς, γεωργοί, ἔμποροι, κτηματίες, οἱ γυναῖκες ζύμωναν τό ψωμί. Ἡ ὁμορφιά ἀποτυπωνόταν στά κρῖνα τοῦ ἀγροῦ καί στά πετεινά τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπό ἐκεῖ ξεκινούσε ὁ Χριστός καί περιέγραφε τό ἦθος τῆς Βασιλείας, τό μήνυμα καί τήν ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας τήν ὁποία φανέρωσε στόν κόσμο. Ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος χρειάζεται νά πληροφορεῖται ἀπό τόν ἐκκλησιαστικό λόγο γιά τό ἦθος τῆς πνευματικῆς μας παράδοσης, μέ βάση τίς σύγχρονες προσλαμβάνουσες παραστάσεις, ὥστε ὁ καθάριος λόγος τῆς πίστεως νά μὴν μοιάζει ὡς ἐπιστροφή στό χθές. Ἄλλωστε, στίς σύγχρονες πόλεις ἄλλα εἶναι τά ἐπαγγέλματα. Εἶναι διαφορετική ἡ παιδεία καί οἱ πληροφορίες πού ἀποτυπώνονται στόν

νοῦ καί τήν καρδιά τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διδασκαλία τῆς πίστεως θέλει ἐκσυγχρονισμό ὡς πρὸς τήν παρουσιάσῃ της καί παραδοσιακότητα ὡς πρὸς τό ἦθος.

Σήμερα ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νά «ἀνίκει» σέ ἕνα σῶμα, στό ὁποῖο νά μπορεῖ νά ἀναπαύεται ψυχικά καί νά μὴν αἰσθάνεται μόνος του, φαινομενικά καλύπτεται ἀπό τίς ἐκκοσμικευμένες κοινότητες (τά Μέσα Κοινωνικῆς Δικτύωσης πού κάνουν τόν ἀνθρώπο, ἰδίως τόν νέο, νά αἰσθάνεται σημαντικός, οἱ ὁμάδες θαυμαστῶν τῶν τηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν καί προσώπων, οἱ ποδοσφαιρικές ὁμάδες καί οἱ ὄπαδοί τους, οἱ παρέες, ἡ οἰκογένεια, τό σχολεῖο). Εἶναι ἐμφανές ὅμως τό πνευματικό-ὑπαρξιακό κενό, τό ὁποῖο δέν μπορεῖ νά καλυφθεῖ αὐθεντικά σ' αὐτές τίς ὁμάδες-κοινότητες ὅταν ἀπουσιάζουν ὁ Θεός καί ἡ πίστη. Λατρεύονται ἀνθρώποι ἢ ὁμάδες πού δέν μποροῦν νά δώσουν αἰώνια χαρά, ἀλλά πρόσκαιρη. Τό κενό γίνεται ἐμφανές σέ περιόδους κρίσης τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, ὅταν ἔρχονται οἱ ἀρρώστειες, οἱ δοκιμασίες, ὁ θάνατος.

Ἀντίστοιχη κάλυψη τῆς ἀνάγκης τοῦ «ἀνίκειν» προσφέρει ἡ προσωπολατρία στήν Ἐκκλησία. Τότε ὁ ἀνθρώπος δέν στοχεύει στό νά συναντήσει, νά γνωρίσει καί νά ζήσει τόν Θεό, ἀλλά ἀρκεῖται στό ἀκολουθεῖ πεφωτισμένους κληρικούς, οἱ ὁποῖοι ὅμως συχνά δέν τοῦ καλλιεργοῦν τήν ἐλευθερία τῆς συνείδησης, τήν προσωπική εὐθύνη γιά τήν πνευματική του ζωή, τήν πίστη πού θά τόν ἐνισχύσει στό νά σηκώνει τόν σταυρό του. Προτιμοῦν νά τόν ὀδηγοῦν σέ χειραγώγησι καί σέ ἕναν πνευματικό ἐξανδραποδισμό, ὁ ὁποῖος θεωρητικά ἐξασφαλίζει τήν βεβαιότητα καί τήν σωτηρία, στό ὄνομα τῆς παράδοσης. Γεννίεται ἔτσι μία φοβικότητα ἀπώλειας τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν ἐάν δέν κάνουμε ὑπακοή στόν τάδε ἢ στόν δεῖνα φωτισμένο, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι αὐτή πού ἀγκαλιάζει τά πρόσωπα καί τά ἐντάσσει στους κόλπους της, ὅποιο χάρισμα, ὅποια γραμμί κι ἂν ἀκολουθοῦν, ἀρκεῖ νά μὴν θεοποιοῦν τόν ἑαυτό τους καί νά μὴν σφάλλουν δογματικά. Αὐτή ἡ φοβικότητα ἔχει ὡς κλειδί της τό ἀνίκειν στόν Κηφᾶ, τόν Ἀπολλῶ, τόν Παῦλο καί μερίζει τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ (Α΄ Κορ. 1, 12-13). Κάποτε ἡ φοβικότητα γίνεται καί ἐπιθετικότητα εἰς βάρος ὧσων δέν ἀκολουθοῦν τήν ἰδία μερίδα. Καί τότε ἔρχονται τά σχίσματα, ἐνῶ τό ἀνίκειν μεταβάλλεται ἀπό ἀγάπη γιά τόν Χριστό σέ σταυροφορία γιά τήν προστασία Του, σάν νά μᾶς ἔχει ἀνάγκη. Εἶναι ἄλλο νά ἔχουμε τήν ἄποψή μας, ὄντας μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καί παλεύοντας γι' αὐτήν ἐντός τῆς Ἐκκλησίας καί ἄλλο νά φατριάζουμε, νά κατακρίνουμε, νά ἐπαυρόμεθα γιά τό δικό μας «ἐμεῖς».

Ἡ ὑγαίνουσα ἐνορία ἀποτελεῖ τό κλειδί γιά νά μπορέσει τελικά ὁ ἀνθρώ-

πος νά ζήσει τό ἐκκλησιαστικό γεγονός. Τά χαρίσματα βρίσκουν σπὴν ἐνορία τὴν συνύπαρξη καὶ τὴν εὐλόγηση. «Καθάπερ τό σῶμα ἔν ἐστι καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δέ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνός, πολλά ὄντα, ἔν ἐστι σῶμα, οὕτω καὶ ὁ Χριστός. Καί γάρ ἐν ἐνί Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δούλοι εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν. Καί γάρ τό σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλά πολλά. Ἐάν εἴπῃ ὁ πούς ὅτι οὐκ εἰμί χεῖρ, οὐκ εἰμί ἐκ τοῦ σώματος, – οὐ παρά τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; καί ἐάν εἴπῃ τό οὖς, ὅτι οὐκ εἰμί ὀφθαλμός, οὐκ εἰμί ἐκ τοῦ σώματος, – οὐ παρά τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; εἰ ὅλον τό σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἢ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἢ ὄσφρησις; νυνὶ δέ ὁ Θεός ἔθετο τὰ μέλη ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν... τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν ἀναγκαῖα ἐστὶ, καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθειμεν, καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει, τὰ δέ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρεῖαν ἔχει. Ἀλλ' ὁ Θεός συνεκέρασε τό σῶμα τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δούς τιμὴν, ἵνα μὴ ἦ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλά τό αὐτό ὑπὲρ ἀλλήλων μερμνῶσι τὰ μέλη. Καί εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τα μέλη. Εἰ δοξάζεται ἓν μέλος, συγκαίρει πάντα τα μέλη» (Α΄ Κορ. 12, 12-18 καὶ 22-26). Τό ἐκκλησιαστικό γεγονός προϋποθέτει τὴν ἐνότητα τῶν μελῶν. Τὴν φροντίδα πρὸς τοὺς ἀσθενέστερους. Τὴν παραμονή στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Τὴν ἄρνηση τῶν σχισμάτων. Καὶ τὴν ἀγάπη ὡς τό κλειδί. «Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐάν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις» (Ιω. 13, 35).

Ἡ ἐνορία δέν μπορεῖ ἀκόμη νά χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἓνα πάγωμα τοῦ χρόνου σπὴν Κυριακή καὶ τίς γιορτές. «Γιὰ τό καλό», ὅπως λένε πολλοί. Ἡ ἐνορία σήμερα καλεῖται νά εἶναι μία ζῶσα κοινότητα, σπὴν ὅποια ὁ κάθε ἄνθρωπος θά μπορεῖ νά βρεῖ κάτι πού τόν ἀφορᾷ. Τό παιδί καὶ ὁ νέος, ὁ ἐπιστήμονας καὶ ὁ ὀλιγογράμματος, ἡ γυναῖκα πού θέλει νά εἶναι μητέρα, ἀλλά καὶ τὴν ἴδια στιγμή νά βρεῖ ἀπαντήσεις στά προβλήματα τῆς ζωῆς, αὐτός πού ἔμπρακτα θέλει νά δώσει ἀγάπη, αὐτός πού ζητᾷ λατρευτική ζωή, αὐτός πού θέλει νά μάθει ὄχι ἀπλῶς νά διαχειρίζεται τίς ἐνοχές καὶ τὰ λάθη του, ἀλλά νά τὰ ξεπερνᾷ μέσω τῆς συγχώρησης, αὐτός πού ζητᾷ μία πνευματική οἰκογένεια γιὰ νά ἀνήκει, χωρὶς νά ἐμποδίζει καὶ ἄλλους νά ἔρθουν σ' αὐτήν, ὁ πονεμένος καὶ ὁ κουρασμένος, ὅλοι χρειάζεται νά βρίσκουν σπὴν ἐνορία, μέ τὴν βοήθεια τῶν ἱερέων καὶ τῶν στελεχῶν, εὐκαιρίες μετοχῆς στό ἐκκλησιαστικό γεγονός. Καὶ τὴν ἴδια στιγμή ὁ ἱερέας-ἡγέτης καλεῖται νά ἐμπνεύσει μέ τόν λόγο καὶ τό παράδειγμα τῆς ἀγάπης καὶ ἄλλους νά συμμετέχουν ἀνάλογα μέ τὰ χαρίσματά

τους στην ένοριακή ζωή. Ίδιως οι κληρικοί, αλλά και τὰ στελέχη τῆς ένορίας, εἶναι καιρός νά ἀφήσουν πίσω μία νοοτροπία «κλειστότητας καί αὐτάρκειας», πού μπορεῖ νά τούς κάνει νά αἰσθάνονται ἀσφαλεῖς, ὅμως δέν ἐπιτρέπει στην ένορία νά ἀνοιχτεῖ σέ ὅποιον ἔχει πραγματική ἀνάγκη, καί ὄχι μόνο ὑλική.

Τέλος, ἡ συχνή μετοχή στό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐννοεῖται μέ κάποια ἀσκητικότητα καί κάποια οἰκονομία, καθιστᾶ τόν ἄνθρωπο μέτοχο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας. «Δοκιμαζέτω ἑαυτὸν ἄνθρωπος». «Εἰ γάρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα» (Α΄ Κορ. 11, 28, 31). Αὐτή ἡ διάκριση προϋποθέτει τὴν συναίσθηση τῆς ἁμαρτωλότητος, ἀλλά καί τὴν οἰκειώση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐπίσης καί τὴν ἀπόφαση νά εἴμαστε ὅλοι ἕνα μέ τόν Χριστό καί μεταξύ μας, ἀφίνοντας κατὰ μέρος ὅ,τι μᾶς χωρίζει. Ἡ ἐμπειρία, ἄλλωστε, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος εἶναι μία συνεχῆς γιορτή. Ἡ συνάντησις μέ τόν πλησίον, ὁ ὁποῖος δέν πρέπει νά παραμένει ξένος στην ένοριακή ζωή, εἶναι ἀφετηρία ὑπέρβασης τοῦ κλεισίματος στόν ἑαυτό μας, τοῦ αἰσθήματος τῆς αὐτάρκειας. Γιά νά χαρεῖς μ' αὐτούς πού χαίρονται καί νά λυπηθεῖς μ' αὐτούς πού λυποῦνται (Ρωμ. 12, 15), χρειάζεται νά τούς γνωρίζεις. Ἀπαραίτητη προϋπόθεσις τῆς γνωριμίας εἶναι τό νά αἰσθανόμαστε τόν τόπο τῆς συνάντησις οἰκεῖο, ἀφετηρία κοινότητας καί κοινοτικῆς ζωῆς. Κι αὐτό δέν μπορεῖ νά γίνει ἐάν δέν ἀγιαζόμαστε μέ τὴν μετοχή στό μυστήριο τῆς Εὐχαριστίας καί ἂν δέν διψοῦμε γιά τὴν ἐνότητα πού τό κοινὸ ποτήριον φέρνει.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω διαφαίνεται ὁ κομβικὸς ρόλος τοῦ ἱερέα καί τῶν στελεχῶν τῆς ένορίας. Δέν εἶναι μόνο θέμα μόρφωσης. Ἔχει νά κάνει μέ τὴν ἀπόφαση γιά ἔξοδο, γιά κένωση ἀπὸ τὴν προτεραιότητα τοῦ ἑαυτοῦ. Καί δέν εἶναι μόνο ἠθικολογικὴ προτροπή. Ἔνας λόγος κενός περιεχομένου. Ἡ πνευματικότητα τοῦ κληρικοῦ καί τῶν στελεχῶν δέν περιορίζεται στὰ κομποσχοῖνια ἢ στην μελέτη τοῦ Εὐαγγελίου ἢ στην αὐστηρότητα τοῦ ἥθους. Μπορεῖ νά ἔχουμε πίστη «ὥστε ὄρη μεθιστάνειν» (Α΄ Κορ. 13, 2). Ὡστόσο, ἡ πνευματικότητα μετριεῖται στην ἀγάπη. Στην χαρὰ καί τὴν ἐπιείκεια πού αὐτὴ βγάζει. Στό νά εἴμαστε διαθέσιμοι πέρα ἀπὸ τὸν χρόνο μας. Μέ θυσία τοῦ προσώπου, μέ τὴν κατανόηση τῶν οἰκειῶν μας, ὅσο αὐτό εἶναι ἐφικτό. Μέ αἴσθησις τοῦ χρέους, δηλαδή τῆς ἀποστολῆς πού καθιστᾶ τούς διακόνους τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀφιερωμένους στην Ἐκκλησία. Ἡ ἀγάπη γιά τόν Θεὸ καί τόν συνάνθρωπο «οὐδέποτε ἐκπίπτει» (Α΄ Κορ. 13, 8).

Ὁ ἄνθρωπος θά βρεῖ στην σύγχρονη Ἐκκλησία τὴν ἐμπειρία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος ὅταν βλέπει ἱερεῖς καί στελέχη τοῦ κατηχητικοῦ, τοῦ φιλανθρωπικοῦ, τοῦ διοικητικοῦ ἔργου τῆς ένορίας του ἀληθινούς, δοτικούς καί

οικείους. Όταν καταλαβαίνει ότι αυτοί που μιλοῦν γιά τόν Χριστό **ζοῦνε ὅπως πιστεύουνε**. Τά ὑπόλοιπα ἀνίκουν στόν Θεό. Ἄς μίν ξεχνοῦμε ὅτι μέγιστο δῶρο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία. Ἡ χρίση τῆς καί ἡ κατεύθυνση πού ὁ ἄνθρωπος δίδει σ' αὐτήν μπορεῖ νά διαμορφωθεῖ καί ἐρήμην του Θεοῦ. Μπορεῖ νά φέρνει πόνο ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ σωτηρία περνᾷ ἀπό τίν προσωπική ἀπόφαση τοῦ καθενός καί δέν ἐξαρτᾶται σχεδόν καθόλου ἀπό τούς ἱερεῖς καί τά στελέχη τῆς ἐνορίας. Παιδαγωγοί εἶναι αὐτοί εἰς Χριστόν. Ἐκεῖνος σώζει. Ἄν ἀξιωθοῦν, κυρίως οἱ ἱερεῖς, νά γίνουν καί πατέρες (Α΄ Κορ. 4, 15), δηλαδή ἀναγεννητές πνευματικοί των ἀνθρώπων, αὐτό εἶναι εὐλογία, καί μάλιστα μεγάλη.

Τό ἐρώτημα, ὥστόσο, θά παραμένει εὐλογο: Ποιόν Χριστό δείχνει ἡ Ἐκκλησία στους ἀνθρώπους; Αὐτόν τῆς ἀγάπης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς εὐθύνης, τῆς ἐλπίδας πού ὑπερβαίνει τά κλειστά σχήματα τῆς ἀνθρώπινης προσωπολατρίας καί προσωποληψίας, καθῶς καί τίς νοοτροπίες κλειστότητας οἱ ὁποῖες δέν ἐπιτρέπουν τόν διάλογο μέ τήν ἐποχή μας, ἢ ἕναν Χριστό περιχαρακωμένο στό χθές, στήν ἀσφάλεια τοῦ παρελθόντος, τό ὁποῖο ὅμως δέν φτάνει γιά νά μᾶς ἀφυπνίσει ὥστε νά δοῦμε τίν ζωή διαφορετικά, ἀγαπητικά, μέ κριτήριο τίν ἀναστημένη αἰωνιότητα;

Στήν Ἐκκλησία δέν ἔχουμε δικαίωμα ἐπανάπαυσης. Ὁ ἀποστολικός λόγος «πύχμον ἀνάθεμα εἶναι ὑπέρ των ἀδελφῶν μου» (Ρωμ. 9, 3) πρέπει νά ἤχει συνεχῶς στ' αὐτιά μας, τόσο τά φυσικά ὅσο καί τά πνευματικά. Ἄν δέν πεθάνουμε γιά τούς ἄλλους, «εἴμαστε κίβλας νεκροί» (Τάσος Λειβαδίτης). Καί συμπληρώνει ὁ ἀπόστολος: «παρακαλῶ οὖν ἡμᾶς μμπαί μου γίνεσθε» (Α΄ Κορ. 4, 16). Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ἀρχή καί τό τέλος. Καί ἡ παρουσία τοῦ Ἀναστημένου Χριστοῦ στήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ μόνη πραγματική βοήθεια ὅσων τό λέει ἡ καρδιά τους καί ἔχουν ἐπίγνωση τῆς ἀποστολῆς τους. Μπορεῖ ὁ κόσμος νά «κεῖται ἐν τῷ πονηρῷ» (Α΄ Ἰω. 5, 19). Ὅμως, ἄς ὑπάρχει θάρρος. «Ἐκεῖνος νενίκηκε τόν κόσμον» (Ἰω. 16, 33)!